

УДК 821.111'42'22

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У СИТУАЦІЇ ПЕРЕКОНУВАННЯ

С.А. Віротченко (Харків)

Статтю присвячено дослідженню функціонування проксемічної складової у ситуації переконування, характерною рисою якої є діяльність адресанта, спрямована на зміну уявлень адресата, що передбачає активний діалог і позитивну реакцію з боку останнього. Для досягнення комунікативної мети адресант активно використовує проксемічну складову разом із кінесичними та просодичними комунікативними компонентами, що супроводжують вербальне повідомлення адресанта та посилюють його значеннєве навантаження.

Ключові слова: кінесичний компонент, переконування, проксемічна складова, просодичний компонент, скорочення комунікативної дистанції.

С.А. Віротченко. Функционирование проксемической составляющей в ситуации убеждения. Статья посвящена исследованию функционирования проксемической составляющей в ситуации убеждения, характерной чертой которой является деятельность адресанта, направленная на изменение представлений адресата и предполагающая активный диалог и позитивную реакцию со стороны последнего. Для достижения коммуникативной цели адресант активно использует проксемическую составляющую вместе с кинесическими и просодическими коммуникативными компонентами, которые сопровождают вербальное высказывание адресанта и усиливают его смысловую нагрузку.

Ключевые слова: кинесический компонент, проксемическая составляющая, просодический компонент, сокращение коммуникативной дистанции, убеждение.

S.A. Virotschenko. Functioning of the Proxemic Component in the Situation of Persuasion. This paper focuses on the analysis of functioning of the proxemic component in the situation of persuasion, the characteristic feature of which is the addresser's intention to change the addressee's views. It presupposes an active dialogue and a positive reaction of the addressee. The addresser uses the proxemic component together with the kinesic and prosodic communicative components, which accompany the addresser's verbal utterance and emphasize its meaning in order to achieve a communicative goal.

Key words: kinesic component, prosodic component, proxemic component, persuasion, shortening of the communicative distance.

Комунікація, процес взаємодії двох або більше мовних особистостей з метою передачі, обміну або отримання інформації [12; 16; 19; 20], є складним феноменом, який у сучасних дослідженнях набуває рис повної семіотики, тобто, крім семантики та синтактики, в найрізноманітніших ситуаціях спілкування аналізу підлягають не тільки вербальні засоби, що використовуються комунікантами, а й компоненти інших кодових систем [4; 5; 9; 17; 18; 21–23]. Досягнення позитивних результатів у комунікативному процесі пов'язано з володінням принципами використання вербальних компонентів у взаємодії з невербальними комунікативними компонентами, до яких відно-

сять і проксемічні комунікативні компоненти [7; 10; 11; 15].

Актуальність дослідження проксемічних комунікативних компонентів обумовлена загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на визначення принципів взаємодії вербальних та невербальних комунікативних компонентів у межах теорії дискурсивної взаємодії різних кодових систем.

Об'єктом дослідження виступає проксемічна складова як невербальний комунікативний компонент, що є задіяним у ситуації переконування. Предметом дослідження є аналіз особливостей функціонування проксемічної складової у ситуації переконування.

Метою роботи є з'ясування впливу проксемічної складової на досягнення комунікативної мети у ситуації переконування та виявлення принципів її взаємодії з вербальними, кінесичними і просодичними комунікативними компонентами.

У ситуації переконування, де метою адресанта є переконати адресата змінити свої уявлення, що впливатимуть на розвиток подій у майбутньому, інструментом впливу на комуніканта виступає як вербальний, так і невербальний компонент. Діяльність адресанта спрямована на посилення чи послаблення уявлень адресата, що припускає активний діалог і реакцію з боку останнього щодо наведених фактів. Проксемічна складова разом з кінесичними та просодичними комунікативними компонентами супроводжує вербальне висловлення адресанта та посилює його значення навантаження, впливаючи на уявлення адресата, який здатен їх переосмислити та прийняти точку зору адресанта.

У ситуації переконування проксемічна складова представлена партитивним (рух частини тіла) або інтегральним (цілісний рух) лативним (у напрямку до) [13, с. 57] переміщенням адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору.

На прагматичному рівні для досягнення ефекту переконання використовують мовленнєві акти-констативи, директиви, реквестиви, іллокутивна сила яких посилюється за рахунок проксемічної складової, що їх супроводжує.

У ситуації переконування проксемічна складова у сукупності з мовленнєвими актами-констативами, які вводяться конструкціями *As I said, I told you, I'll tell you*, сприяє створенню аргументованого обґрунтування точки зору адресанта і змушує адресата ментально повернутися до вже раніше висловленої інформації та замислитися над її істинністю. Вживання повільного партитивного скорочення комунікативної відстані у ході реалізації висловлення, яке вимовляється у повільному темпі, надає ситуації повчальності, а адресанту авторитетності, що сприяє досягненню ним комунікативної мети:

"I don't quite understand you," she said in her cool voice.

"As I said now," said Jack, leaning forward and speaking slowly, "it is simple. After all something

like this often happens to many people. Only here nothing will change except for the better. Happiness, Franca, happiness, we have it, we'll keep it, you must keep it" (Murdoch: 37).

За допомогою сполучення миттєвого скорочення комунікативної відстані та директивних мовленнєвих актів адресант спонукає адресата замислитися над реальним станом речей, внаслідок чого адресат зможе дійти висновку щодо адекватності аргументів адресанта:

"She's been gone hours."

Letty rushed forward and placed an arm around her mother. "Now, Mam, don't take on. Don't you think we're making too much of all this? She is a grown woman and hasn't been gone that long" (Page: 448).

Якщо адресант ставить за мету переконати адресата виконати певну дію, відбувається скорочення комунікативної дистанції між ними, у результаті чого адресант опиняється в інтимній зоні особистого простору адресата. Під час процесу скорочення дистанції адресат на вербальному рівні використовує повторювані реквестивні мовленнєві акти, які граматично оформлено наказовим способом дієслова. Комбінація партитивного скорочення комунікативної відстані та реквестивних мовленнєвих актів, які часто містять інтонаційні і лексичні маркери прохання, перетворює ситуацію переконування в ситуацію вмовляння:

Then he leant so close to her that his warm breath fanned her cheek. "Come." He touched her bare shoulder through the sheet. "I will explain – come" (Smith: 272).

У ситуаціях переконування характерною рисою вербального висловлення є модальність, яка вказує на співвідношення змісту повідомлення з дійсністю з точки зору адресанта, а також характеризує ставлення до самого повідомлення з боку адресанта [1]. У ситуаціях переконування знаходить застосування афективна модальність [2; 3], що реалізується за допомогою складнопідрядних умовних речень, в яких адресант описує наслідки невиконання чи виконання потрібної дії. Вживаючи умовні конструкції та виконуючи інтегральне наближення до співрозмовника, адресант підвищує значення навантаження

ня вербального повідомлення, тим самим апелюючи до розуму адресата. Таке сполучення вербальної та невербальної поведінки адресанта сприяє тому, що адресат змінює свої помилкові уявлення та приймає точку зору адресанта:

“Remember what you said when you informed you were going to call Mac?”

Nell leaned forward, clasped her hands together and tucked them under her chin. She remembered; it happened when she was a freshman at Georgetown. At his initial protest, she had held her ground. “Look, you always say I’m your best friend, and your friends call you Mac,” she had told him. “If I keep calling you Grandpa, I’ll always be perceived as a kid” (Clerk: 13).

Афективна модальність підкріплюється предметною модальністю [2; 3], що виражається модальними дієсловами й їхніми еквівалентами, коли адресантові необхідно підвищити категоричність висловлення та маркувати гостру необхідність виконання певної дії:

“Of course, Mama is right, Jo,” Abby said, and leaned forward in her chair to stare up at him consideringly. “And even you in your irritation must admit it to be so” (Rayner: 54).

Скорочення комунікативної дистанції та вживання дієслова з каузативним значенням *assure*, що позначає достовірну обізнаність і категоричну достовірність, у ситуації переконування допомагає адресанту передати свою переконаність адресату. Для отримання більш вигідної позиції до комбінації проксемічної складової та модальності адресант вдається до надання компліменту на адресу співрозмовника: *you’re a young man, and intelligent; you’re an educated person; everybody knows how honest you are; you are a biased person*. Скорочення комунікативної відстані спрямоване на формування довіри адресата та допомагає адресанту переконати співрозмовника, що особисто до нього він ставиться з особливою повагою, високо цінує його ум, визнає його гідність:

“Refraction from the rock – something. I can assure you, M. Poirot, that my mother was alive at just before six and I spoke to her.” Raymond leaned forward earnestly. “M. Poirot, I know how

it must seem to you, but look at the thing fairly. You are a biased person. You are bound to be by the nature of things.” (Christie: 145)

Модальність переконування також співвідноситься з емпатичною формою наказового способу, що виступає сигналом повторного запрошення, після того як адресат не прореагував або проігнорував попереднє. Разом з лативними змінами просторової організації спілкування вербальні висловлення, що містять дієслово-інтенсифікатор *do*, яке передає значення інтенсивності дії та часто стосується прояву наполегливості [6], концентрують у собі аргументуючу силу:

“Come to supper,” Ilse said, leaning forward eagerly, on her elbows across the table, nodding emphatically, smiling broadly: “Do come, do come.” Alix glanced at Nicholas, but he nodded support: “Do come,” he echoed.

So Alix and Brian and Sam Bowen, one evening in 1982, called upon Nicholas Manning and Ilse Nemorova (Drabble: 238).

У ситуації переконування проксемічна складова супроводжує вербальні висловлення, що містять звертання – „слово або сполуку, що позначають особу чи персоніфікований предмет, до яких звертається мовець...” [11, с. 160]. Звертання привертають увагу адресата до висловлення, надають предмету звернення оцінно-емотивної характеристики, що сприяє досягненню комунікативної мети. Звертання, виражені ім’ям або терміном спорідненості комунікантів, належать до прагматично адекватних нормативних звертань; вони „розвивають комунікацію, задовольняють вимоги комунікантів, сприяють досягненню прагматичної інтенції мовця” [8]. Вживання звертань, супроводжуваних лативним інтегральним рухом адресанта в адресатно-особистий простір, детерміноване апеллятивною функцією [8]. Сполучення проксемічної складової та вербальних висловлень, які містять прагматично адекватні нормативні звертання, сприяє пом’якшенню напруженості адресата, формує в нього довіру до адресанта, переводить негативну спрямованість діалогу в безконфліктне русло та забезпечує, таким чином, встановлення позитивної спрямованості спілкування:

“This is our child, Isabella. This is life, new beautiful life, that you and I have created in love. Don’t you understand that?” He leaned across and took her hands, and she saw the coldness in his eyes fade. “This is something that we have made together, our own wondrous creation” (Smith: 76).

Крім взаємодії з вербальними компонентами комунікації, у ситуації переконування проксемічна складова супроводжується кінесичними і просодичними комунікативними компонентами.

Лативний партитивний рух адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору, тактильний контакт і мовленнєва аргументація стають тим інструментом, що впливає на уявлення адресата, формує в нього довіру до адресанта та його слів. Тактильний контакт під час переконування представлений різним ступенем інтенсивності: від торкань адресантом рук адресата до обіймів (*to put smb’s arm around smb, to place a hand on smb’s shoulder, to take smb’s hands, to touch smb’s arms / hands*) у залежності від ступеню спорідненості співрозмовників, при цьому адресант виступає ініціатором тактильного контакту, а адресат залишається пасивним учасником його продукування:

Carol leaned forward and touched her arm. “Listen. I must try and make you understand! Before her marriage my mother – she’s my step-mother really – was a wardress in a prison. My father was the Governor when he married her. Well, it’s been like that ever since. She’s gone on going wardress – to us. That’s why our life is just being in prison” (Christie: 34).

У ситуації переконування разом з повільним партитивним наближенням адресанта до адресата візуальний контакт виконує контактопідтримувальну функцію, при цьому погляд є зосередженим на адресатові (*to look right into smb’s eyes, to stare unblinkingly*); погляд адресанта також свідчить про правдивість вербального висловлення та відвертість намірів адресанта (*to stare consideringly, to show earnestness*):

“Can you see me as your friend, and believe me when I tell you you’ll save yourself and your

family much misery if you walk out of this ‘ouse this very day?”

She was leaning forward now and entreating him with great earnestness in her eyes. “You can come to me, if so be you can’t bring yerself to go back to yer own ‘ome, and I dare say we can arrange matters there to please all you prideful Lacklands well enough” (Rayner: 219).

У ситуаціях переконування сутність просодичного компоненту полягає в визначенні інтенціональної спрямованості вербального висловлення завдяки відповідному інтонаційному оформленню. Вербальне висловлення, супроводжуване повільним переміщенням адресанта в адресатно-особистий простір, вимовляється адресантом впевнено, довірливо та правдиво (*eagerly, confidingly, truthfully*). Адресант не поспішає, а повільно пояснює свою точку зору чи стан речей, вказуючи адресатові, що його слова є продуманими та достовірними (*to say slowly / deliberately*):

“Take it!” Mike said eagerly, staring hard at the girl. “Come on, girl. Take it!” Mike was pushing her hard. He was leaning towards her, fixing her with two hard bright eyes, and it was not easy for the daughter to resist him (Dahl: 14).

З іншого боку, для компенсації недостатньої переконливості вербального повідомлення, адресант вдається до поєднання різкого миттєвого наближення з подальшим партитивним лативним рухом адресанта до адресата, при цьому манера говоріння адресанта змінюється: він використовує окличну інтонацію (*to exclaim*) та категоричні заяви (*to vow*):

“Oh, my God,” she exclaimed and turned to me. “Listen to the sap. He wants to know why.” Then she swung to him again, leaning closer, saying, “Listen, if you can get this through your thick head. They wanted you to split the MacMurfee vote. In the sticks. Do you get this or do you want a picture? Can you get that straight, you wooden-head?” (Warren: 89).

Таким чином, у ситуаціях переконування ефективність досягнення адресантом комунікативної мети відбувається за рахунок введення у конста-

тивні, директивні та реквестивні мовленнєві акти проксемічної складової, яка супроводжується тактильним і візуальним контактом.

Перспективою дослідження вважаємо аналіз функціонування проксемічної складової у різноманітних ситуаціях англomовного діалогічного дискурсу та визначення особливостей комбінаторики проксемічної складової з вербальними та невербальними комунікативними компонентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А.Д. Белова. – К. : Киев. нац. ун-т имени Тараса Шевченка, ИИА “Астрия”, 1997. – 310 с. 2. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения : английский язык / Е.И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. – 168 с. 3. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е.И. Беляева. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1985. – 180 с. 4. Ганечко В.В. Лексика на позначення паравербальних дій у семантичному та функціональному аспектах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / В.В. Ганечко / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2006. – 20 с. 5. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации / И.Н. Горелов. – М. : Наука, 1980. – 88 с. 6. Колодич Т.М. Синтаксичні засоби вираження експресивності у конференційному виступі (на матеріалі виступів англomовних ораторів) / Т.М. Колодич // Гуманітарний вісник. Серія Іноземна філологія : зб. наук. пр. – Черкаси : ЧДТУ, 2005. – Число дев’яте. – С. 226–230. 7. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 120 с. 8. Корновенко Л.В. Звертання в прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л.В. Корновенко. – К., 2001. – 18 с. 9. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика в ее соотношении с вербальной : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. філол. наук : спец. 10.02.19 / Григорий Ефимович Крейдлин. – М., 2000. – 68 с. 10. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В.А. Лабунская. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 136 с. 11. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почепцов; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 12. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной комму-

никации) : [монография] / И.В. Привалова. – М. : Гнозис, 2006. – 472 с. 13. Рожанский Ф.И. Направление движения (типологическое исследование) / Ф.И. Рожанский // Логический анализ языка : Языки пространств : сб. науч. ст.; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 56–66. 14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с. 15. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монография] / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 16. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – М. : “Восток-Запад”, 2006. – 200 с. 17. Фаст Дж. Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл ; [пер. с англ.]. – М. : Вече, Персей, АСТ., 1995. – 432 с. 18. Чанышева З.З. Взаимодействие языковых и неязыковых факторов в процессе речевого общения / З.З. Чанышева. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1984. – 80 с. 19. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова / Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монография] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–28. 20. Шелестюк Е.В. Речевое воздействие : онтология и методология высказывания : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора філол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е.В. Шелестюк. – Челябинск, 2009. – 42 с. 21. Burgoon J.K. Nonverbal and relational communication associated with reticence / J.K. Burgoon, R.J. Koper // Human communication research. – 1984. – Vol. 10. – P. 601–627. 22. Ekman P. Body position, facial expression, and verbal behaviour during interviews / P. Ekman // Journal of abnormal and social psychology. – 1964. – No. 68. – P. 215–234. 23. Hall E.A. The hidden dimension / E.A. Hall. – New York: Doubleday, 1966.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Christie A. Appointment With Death / A. Christie. – New York : Berkley Books, 1965. – 212 p. 2. Clerk M.H. Before I Say Good-Bye / M.H. Clerk. – New York : Pocket Books, 2000. – 371 p. 3. Dahl R. Tales of the Unexpected / R. Dahl. – London : Penguin Books, 1980. – 286 p. 4. Drabble M. The Radiant Way / M. Drabble. – London : Penguin Books, 1987. – 396 p. 5. Murdoch I. The Message to the Planet / I. Murdoch. – London : Penguin Books, 1989. – 563 p. 6. Page L. Peggie / L. Page. – London : Headline, 1994. – 502 p. 7. Rayner C. The Haymarket / C. Rayner. – London : Corgi Books, 1976. – 313 p. 8. Smith W. Golden Fox / W. Smith. – London : Pan Books, 1990. – 576 p.